

דוד-מפיבשת-ציבא: עבר, הווה ועתיד

א. פתיחה

מערכת היחסים שבין דוד למפיבשת¹ ולציבא, משתרעת במקרא על פני עשרים וארבעה פסוקים, בשלושה סיפורים בספר שמואל ב: בפרק ט'; בפרק ט"ז, פסוקים א-ד, בעיצומו של מרד אבשלום; ולאחר סיומו של המרד, בפרק י"ט, פסוקים כה-לא. בסיפורים קצרים אלו מתפתחת ומתגלה מערכת יחסים מורכבת וסבוכה, הנובעת - כפי שנראה בהמשך הדברים - גם ממורכבותן של מערכות היחסים שהיו לדוד בעבר עם שאול ועם יהונתן. במאמר זה ננסה לעמוד על פשרו של סיפור מיוחד זה, הרקום כחוט עצמאי במארג הצבעוני של סיפורי מלכות דוד; על תרומתו להבנת אירועים שקדמו לסיפור, ועל השלכותיו לאורך ימים.

ב. "כל אשר היה לשאול ולכל ביתו נתתי לבן אדניך"

מיקומו של פרק ט' בספר שמואל ב נראה בעייתית. פרק ח' נראה כמסיים את תקופת השיא של מלכות דוד, המתוארת בפרקים ה'-ח': תחילתם בהמלכת דוד על כל ישראל (ה', א-ה); המשכם בתיאורי ביסוס מלכות דוד (בהמשכו של פרק ה');² מרכזם

1. מפיבשת נקרא בדה"א ח', לד: "מריב בעל". חילופי שמות אלו מייצגים תופעה כללית במקרא וביחסו לשם "בעל". בתחילה, נראה שהמילה "בעל" שימשה ככינוי לשם ה' (שהרי בעל = אדון), אולם לאחר שהמילה קיבלה קונוטציה של עבודה זרה, של האל בעל, הרי שהיא עברה שינויים, לאחד משני קטבים: או שהיא הוחלפה בשם ה' (כמו אחד מבני דוד, שבדה"א י"ד, ז מכונה "בעלדע", ובשמ"ב ה', טז - "אלידע"; וכן נמצא בין גיבורי דוד בדה"א י"ב, ו את השם "בעליה", המקביל לשם "אליה"); או שהיא הוחלפה בכינוי הגנאי "בשת", כפי שקרה בספר שמואל גם ל"ירובעל" (שמ"ב י"א, כא - "ירובשת"). שתי האפשרויות מופיעות לגבי בנו של שאול, הנקרא בדה"א ח', לג בשם "אשבעל": בשמ"ב ב', ח הוא מכונה "איש בשת", בעוד שבשמ"א י"ד, מט - "ישוי", כלומר: איש ה'. מפיבשת, אם כן, הוא מריב בעל (אם כי משמעות החילופים מפי/מרי איננה ברורה), ומשמעות השם היא - ה' יריב את ריבנו (עיין י' קיל, פירוש דעת מקרא לספר שמואל ב, ירושלים תשמ"א, בפירושו לפסוק זה).
2. פרק ה' מתאר כמה היבטים של ביסוס מלכות דוד: א. כיבוש ירושלים והפיכתה ל"עיר דוד"

בהעלאת הארון לירושלים (פרק ו'), ברצונו של דוד לבנות בית לארון, ובהבטחת מלכות הנצח לדוד בחזון נתן (פרק ז'); וסיומם במסע הניצחונות של דוד על אויביו מסיב (פרק ח'). יחידה זו מסתיימת בפסוקים הנראים כפסוקי סיכום:

וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָּוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וַיְצַדֵּקָה לְכָל עַמּוֹ. וַיּוֹאֲב בֶן צְרוּיָה עַל הַצָּבָא וַיְהוֹשֵׁפֵט בֶּן אַחִילֹד מְזִכִּיר. וַיְצַדֹּק בֶּן אַחִיטוֹב וַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן אֲבִיתָר³ כֹּהֲנִים וַיִּשְׁרְיָה סוֹפֵר. וַבְּנִיחֵהוּ בֶן יְהוֹדָע וְהַכְרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַבְּנֵי דָּוִד כֹּהֲנִים הָיוּ⁴.
(שמ"ב ח', טו-יח).

בפרק י' מתחילה פרשה חדשה, שבמרכזה חטא בת שבוע⁵ והעונשים שבאו על דוד בעקבותיו.⁶ יחידה זו מסתיימת בפרק כ', כולל מרד אבשלום ומרד שבע בן בכרי, וגם שם אנו קוראים פסוקי סיכום, המקבילים לסוף פרק ח':

(פס' ו-ט); ב. בניית ביתו של דוד, בסיועו של חירם מלך צור (פס' יא); ג. הולדת בניו ובנותיו של דוד בירושלים (פס' יג-טז); ד. ניצחונות על פלשתים (פס' יז-כה).

בין הפרשיות שזורים פסוקים המבטאים את הרעיון המרכזי שבפרק - התעצמות מלכות דוד: "וילך דוד הלך וגדול וה' אלהי צבאות עמו" (פס' י); "וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל" (פס' יב). נראה כי האירועים אכן אינם מופיעים בסדר כרונולוגי, והרציפות שביניהם באה רק כדי לחדד את הקשר הרעיוני ביניהם. מפשט הפסוקים נראה כי ההמשך של סיפור משיחת דוד (בפס' א-ג) הוא דווקא בחלק האחרון של הפרק - סיפור המלחמות עם הפלשתים, הפותח במילים - "וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל". ברור, שהפסקה על הולדת בניו של דוד היא מאוחרת (שהרי נזכרת בה גם הולדת שלמה), וייתכן שגם הסיפור על בניית ביתו של דוד בסיוע חירם הוא מאוחר, שכן חירם מופיע גם בסוף ימי שלמה (מל"א ט', יא), ואם הסיפור כאן אירע בתחילת ימי דוד בירושלים, הרי שבימי שלמה חירם היה זקן מופלג עד מאוד.

3. ביטוי זה קשה, שהרי לכאורה צריך להיות 'אביתר בן אחימלך' (ראה שמ"א כ"ב, כ). דוחק לומר שמדובר בבנו של אביתר, שנקרא גם הוא אחימלך (ובדה"א י"ח, טז - "אבימלך"). שהרי אביתר היה כהן עד ימי שלמה, ורק אז גורש מן הכהונה (מל"א ב', כו-כז), ולא משתמע שבנו המשיך אחריו. ועיין רד"ק.

4. גם ביטוי זה תמוה. בתרגום יונתן נאמר - "ובני דוד רברבין הוו", ומקור לדבר כבר בפסקה המקבילה בדה"א י"ח, יז - "ובני דויד הראשנים ליד המלך". ועיין **בדעת מקרא** (לעיל, הערה 1), על אתר.

5. חטא בת שבע מתואר בפרקים י"א-י"ב. הפרשה מתרחשת בזמן המלחמה עם עמון, שהרקע שלה מפורט בפרק י'. אולם אין ספק שלא מדובר כאן רק בקשר אינפורמטיבי: הסמיכות בין פרק י' לפרק י"א ממחישה את הניכור שבין העם, ובראשו יואב בן צרויה, הנמצאים בעיצומה של מערכה קשה עם עמון, ובין דוד, המתואר כמי שחי בנחת בארמונו בירושלים: "...ודוד יושב בירושלם. ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רחצת מעל הגג" (שמ"ב י"א, א-ב). ועיין בפירוש המלבי"ם על אתר, ובמאמרו של מ"ר י' מדין, 'מגילת בת שבע', **מגדים** יח-יט, תשנ"ג, עמ' 110-118.

6. ביניהם: פרשת אמנון ותמר, רצח אמנון ובריחת אבשלום (פרק י"ג), מרד אבשלום (פרקים ט"ו-י"ז), מותו ואבלו הכבד של דוד עליו (פרקים י"ח-י"ט) ומרד שבע בן בכרי (פרק כ'). על

וְיֹאבֵב אֶל כָּל הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל וּבְנֵיהֶם בֶּן יְהוֹיָדָע עַל הַכְרִי [הַכְרֵתִי קְרִי] וְעַל הַפְּלִתִי. וְאֲדַרְם
עַל הַמָּס וְיִהְיֶשְׁפֵט בֶּן אַחִילֹד הַמְזִכִּיר. וְשִׂיא [וְשִׂיא קְרִי] סִפֵּר וְצָדוֹק וְאַבְיָתָר כֹּהֲנִים.
וְגַם עִירָא הַיָּאֲרִי הָיָה לְהֵן לְדוֹד (ש"מ"ב כ', כג-כו).

לאור זאת תמוה מיקומו של פרק ט', שאינו קשור לא ליחידה הקודמת, ולא ליחידה שלאחריה. לכן נראה, שפרק זה משמש כמצג (אקספוזיציה) לשני הסיפורים שבהמשך, והוא מופיע בתחילת היחידה, כדי לאפשר את קריאתה הרציפה, מבלי לקטוע את רצף האירועים המסחרר במידע שניתן להקדימו לסיפור.

ברם, פרק זה מכיל הרבה יותר מאינפורמציה גרידא. לכשנביט בפרק היטב, נבחין כי נחשפת בו נקודה מרכזית, המשפיעה על הבנת הסיפור כולו.

נפתח בסקירת העובדות שבפרק: דוד מבקש למצוא מישהו שנותר מבית שאול - "ואעשה עמו חסד" בעבור יהונתן" (ט', א). עבד שאול, ציבא, מגיע אל דוד ומדווח לו: "עוד בן ליהונתן נכה רגלים" (פס' ג), ודוד שולח ומביא אליו את מפיבשת. דוד מבטיח למפיבשת להשיב לו את "כל שדה שאול אביך", ובנוסף: "ואתה תאכל לחם על שלחני תמיד" (פס' ז),⁸ והוא ממנה את ציבא כאחראי לביצוע הוראות אלו.

הזיקה שבין עונשים אלו לבין חטאו של דוד עיין מאמרי, "טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה" - בין יוסף לאמנון, **מגדים** כז, תשנ"ז, עמ' 29-41.

7. א. המילה "חסד" מופיעה פעמיים נוספות בפרק: "ואעשה עמו חסד אלהים" (פס' ג); "עשה אעשה עמך חסד בעבור יהונתן אביך" (פס' ז). בכך מקיים דוד את השבועה שהשיב אתו יהונתן: "ולא אם עודני חי ולא תעשה עמדי חסד ה'... ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם" (ש"מ"א כ', יד-טו). יש נקודות השוואה נוספות בין פרקנו לבין פרק כ' בש"מ"א, שבו מגיעה לשיאה מסירתו של יהונתן לדוד, בשעה שהוא מגיע לעימות ישיר מול אביו, ומסכן את עצמו בפרשת שליחת החצים למען דוד. בשני הפרקים מוזכרת אכילת לחם ליד שלחן המלך - בש"מ"א כ': "וישב המלך על [אל קרי] **הלחם לאכול**" (פס' כד); "על כן לא בא אל **שלחן המלך**" (פס' כט); ובפרקנו: "ואתה **תאכל לחם על שלחני תמיד**" (פס' ז); "כי על **שלחן המלך תמיד הוא אכל**" (פס' ג). ההקבלות שבין הפרקים מדגישות את תחושת המחויבות של דוד ליהונתן, בייחוד לאור מסירות נפשו של יהונתן כלפיו.

ב. ה"חסד" של דוד בולט לאור העובדה שדרך המלכים הייתה להשמיד את בית המלכות שקדם להם, כשם שהושמד בית ירבעם בידי בעשא (מ"א י"ד, יד; ט"ו, כז-ל), ובית אחאב בידי יהוא (מ"ב ט', ו-י; י', יא).

8. הגישה הרווחת אצל חוקרים רבים היא, שלדוד היה אינטרס אישי צר בכל הפרשה. ראה, למשל: ב"צ לוריא, **שאול ובנימין: מחקרים בתולדות שבט בנימין**, ירושלים תש"ל, עמ' 65, הטוען שדוד חשש מהבן הנותר מבית שאול, וביקש להביאו לירושלים כדי שישמש כבן ערובה; מ' גרסיאל, **מלכות דוד**, תל אביב תשל"ה, עמ' 145, הסובר שדוד הזמין את מפיבשת כדי לפייס את שבט בנימין; וש' אברמסקי, **מלכות שאול ומלכות דוד**, ירושלים תשל"ז, עמ' 366-368, הכותב שדוד ביקש בצעד זה להיראות כממשיכו של שאול, ולדכא מרידה אפשרית בעתיד.

אולם במבט מעמיק יותר, מתגלה דמותו הערמומית השלילית של ציבא, והתמונה מתבהרת: מתברר שלאחר מות שאול ובניו, השתלט ציבא על נכסי בית שאול, ודחק את רגלי מפיבשת הפיסח באופן שיטתי. נמצא אפוא, שציבא לא היה מאושר כלל וכלל מן השינוי שביקש דוד לערוך, אם כי כלפי חוץ הוא ניסה לשמור על חזות נאמנה לבית שאול ולציווי דוד. טענתנו זו מבוססת על כמה נקודות:

א. כשמנסה דוד לברר "הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול", מפנים אותו לציבא. מכאן שהדמות הידועה בבית שאול הייתה ציבא, ולא מפיבשת, נכד שאול, שנותר באלמוניותו.

ב. כאשר דוד שואל את ציבא - "האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד אלהים", עונה לו ציבא: "עוד בן ליהונתן נכה רגלים"⁹ (פס' ג). ביטוי זה נשמע כזלזול - ציבא לא מזכיר אפילו את שמו, ורק מציין בביטול: "נכה רגלים", כמי שממילא אין טעם 'להשקיע' בו.¹⁰

כלפי גישות אלו, מן הראוי להביא את טענתו החשובה של ש' ורגון, 'מוטיב העיוריים והפיסחים בספר שמואל', **הגות במקרא** ה, תל אביב תשמ"ז, עמ' 152: "החוקרים שהוזכרו, ואחרים כמותם, מניחים, שכל מעשה אנושי של אדם מסתבר שיהיה לו מניע מדיני וכוונה לזכות ברווח פוליטי כלשהו. הנחה זו יכולה להתקבל על הדעת, או יכולה שלא להתקבל על הדעת... מכל מקום, בעל ספר שמואל אינו מזכיר או רומז כלל על כוונה פוליטית שהייתה לדוד בדבר, ולכן ראוי לבחון כאן גם את זווית ראייתו של מחבר ספר שמואל, כפי שבאה לידי ביטוי בהצגת הדברים ובהערכתם על ידי". אני מבקש להביע את הזדהותי עם דבריו (למעט המילה, הנראית לי כמיותרת - "גם את זווית ראייתו של מחבר ספר שמואל..."), ולהוסיף שאין לנו אדם שהמקרא כה החמיר כלפיו בשיפוטו ולא כיסה אף על אחד מעוונותיו, כדוד המלך, וכפי שנראה גם בהמשך, ועל כן אין לדון את דוד לחובה באחד מהמקומות הבודדים שהמקרא עצמו לא עשה כן.

9. עובדת נכותו של מפיבשת הוזכרה לראשונה בפרק ד', ד, בעיצומה של פרשת הריגת איש בשת בן שאול על ידי רכב ובענה: "וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים, בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו ואמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח, ושמו מפיבשת". מדוע נכנס פסוק זה בעיצומה של פרשה שאינה קשורה אליו כלל? מבאר רד"ק שהפסוק ממחיש: "כי במות איש בשת לא נשאר לבית שאול יורש עצר וראוי למלכות, כי מפיבשת בן יהונתן נפל ונעשה נכה רגלים".

10. השווה לדברי ברזילי הגלעדי, כשרצה דוד לנהוג עמו באופן דומה ולמנות אותו על אוכלי שולחנו, כגמול על סיועו בזמן מרד אבשלום: "כמה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם. בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע, אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה, אם אשמע עוד בקול שרים ושרות, ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדני המלך" (י"ט, לה-לו).

ש' ורגון (לעיל, הערה 8) מרחיק לכת וטוען שלדוד הייתה סלידה מבעלי מום. כך הוא מסביר את הפרשה התמוהה בזמן כיבוש ירושלים, שבה אמרו היבוסים לדוד: "לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים" (שמ"ב ה', ו), ובהמשך: "ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבסי ויגע

ג. בפסוק ד נאמר:

וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ אִיפֹה הוּא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל הַמֶּלֶךְ הִנֵּה הוּא בֵּית מְכִיר בֶּן עֲמִיאל בְּלוּ דָבָר.

ציבא לא התנדב אפוא להביא את מפיבשת, כפי שהיה מצופה מעבד השומע על צרון לגמול חסד עם אדוניו, ודוד נאלץ לפעול בעצמו לשם כך.¹¹

ד. ציבא סיפר לדוד, שמפיבשת נמצא בבית מכיר בן עמיאל בלו דבר. את מכיר בן עמיאל אנו עתידים לפגוש כאחד המסייעים לדוד בזמן מרד אבשלום בעבר הירדן (עיי' י"ז, כז), ומכאן מסתבר שהעיר "לו דבר" היא העיר "לְדָבָר", הנזכרת ביהושע י"ג, כו, בנחלת בני גד. עובדה זו אינה מפתיעה כשלעצמה: מצאנו קשרים רבים בין שבט בנימין בכלל, ובית שאול בפרט, ובין תושבי עבר הירדן המזרחי.¹² אך יש לשים לב שבעוד שציבא נמצא, כנראה, באזור נחלת בית שאול

בצנור ואת הפסחים ואת העורים שנאו [שנואי קרי] נפש דוד על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית" (פס' ח). לדבריו, הניחו היבוסים עיוורים ופיסחים על החומה, כדי לנצל את סלידתו של דוד מבעלי מומים ולהרתיע אותו מפניהם. על רקע זה, "ציבא, שידע על חולשה מפורסמת זו של דוד, ניסה להניא את דוד מעשיית החסד, על ידי הדגשת נכותו של מפיבשת. אך המספר חוזר ומטעים, שדוד גבר על חולשתו בהביאו את מפיבשת לביתו... למרות שמפיבשת היה 'פסח שתי רגליו' " (ש' ורגון [לעיל, הערה 8], עמ' 154). בהמשך, מסביר ורגון בעזרת הנחה זו את שיפוטי של דוד לגבי מפיבשת, שבהם התגלתה סלידתו המקורית מפני מומו של מפיבשת. לענ"ד, הדברים נראים כמופרזים למדי.

11. צ' בן ברק, 'פרשת מריבעל ושיטת הענקת אדמות בישראל', בית מקרא פ, תש"מ, עמ' 48-59, חולקת על האמור עד כאן, וטוענת שציבא "בראשית הסיפור הצטייר כעבד נאמן ביותר לבית שאול, שניסה לגונן על בן אדונו, בהדגישו את נכותו, כדי להפחית מהסיכון הנשקף ממנו". בניגוד לגישתם של החוקרים שהזכרנו לעיל בהערה 8, אין הכותבת מנסה להציג את דוד כפועל מתוך מניעים שליליים, שאין להם אחיזה בכתובים. היא מסבירה את התנהגותו של ציבא - לפי מה שהוא יכול היה לחשוש, ואולי גם בצדק מסוים, מנקודת מבטו, לאור הנהגה המקובלת שהזכרנו לעיל (בסופה של הערה 7). ברם, מתוך הדברים שציינו ושנציין בהמשך, נראה לנו, שכבר "בראשית הסיפור" דאג ציבא לאינטרסים שלו, ולא שמר על נאמנות לבית שאול.

12. ביטוי ראשון לקשר אנו מוצאים באופן מיוחד ביחסי שבט בנימין ואנשי יבש גלעד. לאחר פרשת פילגש בגבעה פורצת מלחמת אחים קשה בין שבט בנימין לבין שאר שבטי ישראל (שופטים כ'), והיחידים מבני ישראל שאינם עולים למלחמה הם תושבי יבש גלעד (שופטים כ"א, ח). הדבר עורר את חמתם של בני ישראל, והם הרגו את תושבי העיר. בכך ביקשו לפתור גם בעיה אחרת: בני ישראל נשבעו שלא להתחתן עם בני בנימין, ואחר כך התחרטו על השבועה. לאחר הריגת אנשי יבש גלעד, נלקחו ארבע מאות נערות מן העיר וניתנו לבני בנימין (שם, יב-יד), וכך נוצרו קשרי חיתון בין בנימין ויבש גלעד. מאוחר יותר, כשביקש נחש העמוני לעלות על אנשי יבש גלעד ולהרגם, אלא אם יסכימו לכניעה משפילה בנקירת עין ימין של כל התושבים, ביקשו האנשים סיוע מכל ישראל, אולם היחיד שנחלץ לעזרתם היה

בבנימין, ומעמדו הכלכלי איתן (פס' י: "ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים"), הרי שמפיבשת נדחק לעבר הירדן, ומעמדו הוא כשל פליט האוכל לחם חסד בביתו של איש עשיר בעבר הירדן.

ה. מפבישת המבוהלה¹³ מובא אל דוד, המבטיח לו: "עשה אעשה עמך חסד בעבור יהונתן אביך" (פס' ז). חסד זה נחלק לשניים:
(1) "והשבתי לך את כל שדה שאול אביך";
(2) "ואתה תאכל לחם על שלחני תמיד" (שם).

רבים עסקו בשאלה, מה קרה ל"כל שדה שאול", עד שדוד היה צריך להשיבו למפיבשת. לדעת רד"ק, דוד זכה בכל נכסי שאול - "לפי שאיש בשת ובית שאול היו מורדים במלכות, כי ידוע היה בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול ונמשח על פי ה', ומורד במלכות הוא וכל נכסיו נתחייבו... וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת - חסד גדול עשה עמו". אחרים הבינו שדוד זכה באופן אוטומטי בנכסי בית שאול, כמלך חדש היורש את המלך הקודם.¹⁴

שתי הגישות קשות בעינינו, שכן לא מצינו רמז במקרא לכך שדוד ירש את נכסי שאול, ולאור יחסו החיובי של דוד לבית שאול,¹⁵ קשה להניח שהוא היה נוקט צעד שכזה. משום כך, יש מקום להעלות את הטענה שדוד אינו מתכוון להשבת הנכסים מידי שלו, אלא מיד אחר שהשתלט עליהם - הלוא הוא ציבא!

שאול, בן שבט בנימין (שמ"א י"א). תושבי יבש גלעד זכרו לשאול חסד זה, וסיכנו את עצמם כדי להביא את עצמותיו לקבורה לאחר שנפל בידי הפלשתים (שמ"א א"א, יא-יג). על כך שיבח אותם דוד לאחר שהומלך על ידי אנשי יהודה (שמ"ב ב' ב', ד-ז). כשהמליך אבנר בן נר את איש בשת בן שאול, הוא העביר אותו למחניים שבעבר הירדן (שם, ח).

13. על בהלתו של מפבישת ניתן לעמוד מתוך הצורך של דוד להרגיע אותו: "ויאמר לו דוד אל תירא כי עשה אעשה עמך חסד". לאור התופעה שהזכרנו לעיל (סוף הערה 27), שמלכים נהגו להשמיד את בית המלוכה הקודם, פחדו של מפבישת מובן, שהרי מסתבר שלא נאמר לו דבר עד שהובא אל המלך.

14. עיין במאמרה של צ' בן ברק (לעיל, הערה 11), הערה 52. בן ברק עצמה דוחה את הטענה שהיה זה נוהג מקובל, אך מסכימה שבמקרה זה דוד אכן זכה בנחלת שאול, כיוון שלא היו לשאול צאצאים שירשו את מלכותו; אילו היו כאלה - היו הם יורשים את הנכסים.

15. יחס זה בא לידי ביטוי עוד בימי מלכותו של שאול, כשדוד סירב בתוקף לפגוע בשאול - "משיח ה'" - בשתי הזדמנויות שנקרו בדרכו (שמ"א כ"ד וכ"ו). לאחר שנמשח על ידי יהודה, צעדו הראשון היה לפנות בדברי שבח לתושבי יבש גלעד (ראה לעיל, הערה 12), על שקברו את שאול. על אבנר בן נר, שר צבא שאול שנרצח בידי יואב, התאבל דוד באופן קיצוני (שמ"ב ג', כח-לט), ואת רוצחי איש בשת בן שאול הוציא להורג (שמ"ב ד', ט-יב).

נראה לנו שבתחילת הפרשה לא ידע דוד עצמו מהו החסד שיש לגמול למפיבשת, והוא ביקש, כנראה, לשאול את מפיבשת עצמו למה הוא זקוק.¹⁶ ברם, מתוך הסיפור למד דוד שני דברים: ראשית, שהשולט בבית שאול הוא ציבא; ושנית, שמפיבשת אוכל לחם על שולחנו של מכיר בן עמיאל. משום כך מציע דוד לעשות חסד עם מפיבשת, ולפתור את שתי הבעיות: להשיב לו את השליטה בנכסי בית שאול, ולהושיבו לאכול לחם על שולחנו המכובד של המלך.¹⁷

רושם זה מתחזק מתוך דברי המלך לציבא:

וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ אֶל צִיבָא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּל אֲשֶׁר הָיָה לְשָׂאוֹל וְלְכָל בֵּיתוֹ נָתַתִּי לָכֵן אֲדֹנָיִךְ. וְעַבְדְּתָ לֹא אֶת הָאֲדָמָה אֲתָה וּבְנֶיךָ וְעַבְדֶּיךָ וְהַבָּאִתְּ וְהָיָה לָכֵן אֲדֹנָיִךְ לְחָם וְאָכְלוּ... (פס' ט-י).

"ועבדת לך" - ולא לך! ולא לחינם מסיים הפסוק: "ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים".

1. ניתן לראות זאת גם בתגובת ציבא:

וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל הַמֶּלֶךְ כָּל אֲשֶׁר יִצְוָה אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ אֶת עַבְדּוֹ כִּן יַעֲשֶׂה עַבְדְּךָ וּמְפִיבֶשֶׁת אֲכַל עַל שְׁלַחְנִי כְּאֶחָד מִבְּנֵי הַמֶּלֶךְ (פס' יא).

נחלקו המפרשים בשאלה מי אומר את חלקו השני של הפסוק. רש"י מפרש שאלו הם כבר דברי דוד, ויש כאן מעבר מדובר לדובר, ללא ציון מפורש.¹⁸ ברם, פירוש זה נראה דחוק, גם לאור העובדה שהבטחת דוד למפיבשת כבר נזכרה פעמיים - הן בדבריו למפיבשת (פס' ז), והן בדבריו לציבא (פס' י). לכן, נראה יותר פירושו יותר של רד"ק: "אע"פ שמפיבשת אוכל על שולחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל דבר, אף על פי כן אעשה עמו כמו שצויתני לעבוד לו כל הנחלה ולבנו".¹⁹ לאור זאת, יש לשים לב לניסוח דברי ציבא: "ומפיבשת אכל על שלחני" - כביכול ציבא הוא המארח את מפיבשת, במקום לראות את עצמו כעבד לבית שאול ולמפיבשת!

16. בדומה לפניית אלישע לאישה השונמית - "מה לעשות לך, היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא?" (מל"ב ד', יג).

17. הנהוג לכבד אנשים על ידי הושבתם ליד שולחן המלך, נזכר בכמה מקומות במקרא. עיין, למשל: שמ"א כ', כד-כה; שמ"ב י"ט, לד-לה; מל"ב כ"ה, כז-ל; דניאל א', ה.

18. וכן דעת רמב"ן בפירושו לבראשית כ"ד, לב, המביא את פסוקו ופסוקים אחרים להדגמת תופעה דומה.

19. כן נוסח רד"ק במהדורת מקראות גדולות הכתר, רמת גן תשנ"ח.

ראינו אפוא, כי ברצונו הכן והתמים של דוד לגמול חסד לצאצאי יהונתן, נכנס הוא לתוך פרשה מכוערת, שבה עבד מבית המלכות השתלט על כל נכסי המלכות, ודחק לפינה את הירוש האמתי, הסובל מנכות ואינו יכול להיאבק על זכויותיו. ציבא מנסה בתחילה להניא את דוד מכוונתו, אולם לאחר שדוד מבטיח למפיבשת "חסד", וממנה את ציבא כאחראי לביצוע החסד, מנסה ציבא להצטייר כעבדו הכנוע של דוד, וכעבד המסור של בית שאול, המקבל באהבה את 'הסדר החדש' שמשליט דוד בבית שאול. זאת, כמובן, לפי שעה, עד אשר תיווצר שעת כושר לשנות את המצב ולהחזירו לקדמותו.

שעת כושר זו לא איחרה לבוא.

ג. "הנה לך כל אשר למפיבשת"

אירועים שונים עברו על דוד מאז פגישתו הראשונה עם ציבא ומפיבשת, ובתוכם מלחמת עמון, פרשת בת שבע ופרשת אמנון ותמר. אנו נמצאים כעת בעיצומו של מרד אבשלום, לאחר שדוד חצה את הקדרון, עלה במעלה הר הזיתים והחל לרדת לכיוון מדבר יהודה. לפתע הוא פוגש סיוע ממקור לא צפוי:

וְדוֹד עָבַר מֵעֵט מִהָרָאשׁ וְהִנֵּה צִיבָא נֶעַר מְפִיבֶשֶׁת לִקְרָאתוֹ וְצִמְד חֲמָרִים חֲבָשִׁים וְעֲלֵיהֶם מֵאֲתִים לֶחֶם וּמֵאָה צְמוּקִים וּמֵאָה קִיץ וְנָבֶל יֵין. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵל צִיבָא מָה אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמֶר צִיבָא הַחֲמוּרִים לְבֵית הַמֶּלֶךְ לְרֶכֶב וּלְהַלְחֵם [וְהַלְחֵם קָרִי] וְהַקִּיץ לְאֹכֹל הַנְּעָרִים וְהַיֵּין לְשִׁתּוֹת הַיָּעָף בְּמִדְבָּר. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וְאַיֶּה בֶן אֲדֹנָיְךָ וַיֹּאמֶר צִיבָא אֵל הַמֶּלֶךְ הִנֵּה יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַם כִּי אָמַר הַיּוֹם יָשִׁיבוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת מַמְלַכּוֹת אָבִי. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִבָא הִנֵּה לָּךְ כָּל אֲשֶׁר לְמְפִיבֶשֶׁת וַיֹּאמֶר צִיבָא הַשְּׁתַחֲוִיתִי אֲמַצָּא חֹן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ (ט"ז, א-ד).

פסיקתו ההחלטית של דוד - "הנה לך כל אשר למפיבשת" - מעוררת תמיהה. ראשית, דוד פוסק בלא לשמוע את דברי הצד השני. שנית, ציבא הוא נוגע בדבר, לאור המתואר בפרק ט', כפי שהארכנו לבאר. והרי ציבא הפך לפתע מאדונם של עשרים עבדים ומאחראי על נכסי בית שאול, ל"נער מפיבשת", כפי שמטעים כאן המקרא. האם אין לחשוד בו, שדבריו כלפי מפיבשת נובעים מתוך אינטרסים אישיים ברורים לפגוע באדונו ולהחזיר את המצב על כנו?

יתרה מזו, הטענה ששם ציבא בפי מפיבשת, מגוחכת לחלוטין. האמנם יעלה על הדעת שמפיבשת חשב שמרד אבשלום, שתוכנו בקפידה רבה,²⁰ לא נועד אלא להשיב את מפיבשת הפיסח - נצר לבית שאול - למלכות?

20. הכנתיו של אבשלום למרד מתוארות באריכות בשמ"ב ט"ו, א-ז. בפסוקים נאמר: "ויגב אבשלום את לב אנשי ישראל" (ט"ו, ו), ואין ספק שלפחות לאחר מעשה, הבינו הכול את

בדרך ספרותית נוספת מביע המקרא את ביקורתו כלפי פסקו של דוד. מתנת ציבא מזכירה מאוד מתנה אחרת שניתנה לדוד - על ידי אביגיל אשת נבל הכרמלי:

וְתִמְהָר אֲבוּגִיל [אָבִיגִיל קָרִי] וְתִקַּח מֵאֲתֵימֶ לֶחֶם וְשֵׁנִים וְנָבִלִי יֵין וְחֶמֶשׁ צֶאֱן עֲשׂוֹת [עֲשׂוֹת קָרִי] וְחֶמֶשׁ סָאִים קָלִי וּמֵאָה צִמְקִים וּמֵאֲתֵימֶ דְּבָלִים וְתִשֶׁם עַל הַחֲמָרִים (שמ"א כ"ה, יח).

השוואה בין שתי המתנות אף ממחישה את יתרונה של מתנת אביגיל על פני מתנתו של ציבא:

אביגיל	ציבא
מאתיים לחם	מאתיים לחם
מאה צימוקים	מאה צימוקים
שני נבלי יין	נבל יין
מאתיים דבלים ²¹	מאה קיץ
חמש צאן עשויות וחמש סאים קלי ²²	צמד חמורים

נראה, שעיקרה של השוואה הוא על דרך הניגוד: אביגיל נשואה אמנם לנבל, אשר "כשמו כן הוא" (שמ"א כ"ה, כה), ואף על פי כן היא משתמשת במתנתה כדי למנוע מדוד לפגוע בבעלה; בעוד שציבא מנצל את מתנתו כדי לגרום לדוד לפגוע באדונו מפיבשת.

על מעשה זה נענש דוד, ומיד:

וּבָא הַמֶּלֶךְ דָּוִד עַד בַּחֲוָרִים וְהָיָה מִשֶׁם אִישׁ יוֹצֵא מִמִּשְׁפַּחַת בֵּית שָׁאוּל וְשָׂמוּ שְׁמֵי בֶן גָּרָא יֹצֵא וְיָצוּא וּמִקְלָל. וַיִּסְקַל בְּאֲבָנִים אֶת דָּוִד וְאֶת כָּל עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִד... וְכֹה אָמַר שְׁמֵי בְּקָלְלוּ צָא צָא אִישׁ הַדְּמִים וְאִישׁ הַבְּלִיעַל (שמ"ב ט"ז, ה-ז).

על פגיעתו במפיבשת ובבית שאול, נענש דוד בפגיעה על ידי איש ממשפחת בית שאול. בעיצומו של עונש אחד - מרד אבשלום, מופיעה צרה נוספת על דוד, וההסבר הרוחני הברור לצרה זו הוא המעשה הסמוך לה.²³

מטרת מעשיו. אף שלא ניתן לקבל את הפסוק: "ויהי מקץ ארבעים שנה..." (שם, ז) כפשוטו, מכל מקום ברור שההכנות למרד ארכו שנים.

21. קיץ = דבלים (עיין תרגום יונתן). על השוואה זו עיין מ' גרסיאל, אנציקלופדיה עולם התנ"ך, שמואל ב, ירושלים-רמת גן תשמ"ט, עמ' 139.

22. להשוואה זו יש להוסיף שבשני המקרים מסופר על שש מאות איש ההולכים עם דוד: במרד אבשלום נזכרים "וכל הגתים שש מאות איש אשר באו ברגלו מגת" (שמ"ב ט"ו, יח), ובפרשת נבל הכרמלי: "ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים ישבו על הכלים" (שמ"א כ"ה, יג).

23. נוסף ונציין שזירת ההתרחשות היא בבחורים - המקום שבו, כנראה, פגע דוד בעבר בנציג אחר מבית שאול - מיכל. שהרי כך נאמר בשמ"ב ב ג', יד-טז: "וישלח דוד מלאכים אל איש

אולם דווקא לאור כל זאת, יש להבין כיצד זה נכשל דוד בטעות כה חמורה. נכון הדבר שדוד היה בשעת מצוקה, וקבלת סיוע מאדם משפיעה, ללא ספק, על שיקול הדעת. עם זאת, אנו רואים שגם בשעת משבר זו נוהג דוד בצלילות הדעת, ואף אינו מהסס לגעור באחד מנאמניו המובהקים ביותר - אבישי בן צרויה - בשעה שהלה מבקש את רשותו לפגוע בשמעיי בן גרא:

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרִיָּה כִּי [כֹּה קָרִי] וְקָלָל וְכִי [כִּי קָרִי] ה' אָמַר לוֹ קָלָל אֶת דָּוִד וּמִי יֹאמֶר מְדוּעַ עָשִׂיתָהּ כֵּן (ט"ז, י).

דווקא לאור תגובתו החיובית ביחס לשמעיי בן גרא, עולה ביתר תוקף שאלת התייחסותו לציבא ולמפיבשת.²⁴

ייתכן, כי את התשובה לשאלה זו יש למצוא במקום מוקדם יותר - במערכת היחסים שבין דוד לבין אביו של מפבישת - יהונתן בן שאול. אכן, אהבת דוד ויהונתן הפכה לסמל, "כ'אהבה שאינה תלויה בדבר" (משנה אבות פ"ה מט"ז). עם זאת, חלומותיו של יהונתן על מלכות משותפת עם דוד, לא התגשמו. בפגישתם האחרונה של דוד ויהונתן, במדבר זיף בחורשה, השמיע יהונתן באוזני דוד את חזונו: "ואתה תמלך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה" (שמ"א כ"ג, יז). מדוע חזון נפלא זה²⁵ לא זכה להתגשם?

נראה שעל אף אהבתו הגדולה של יהונתן לדוד, עדיין נותר מחסום אחד שאותו יהונתן לא עבר. גם בסיומו של פרק כ' בשמ"א, שבו, כאמור, הגיעה לשיאה מסירותו של יהונתן לדוד, עדיין נותרו השניים בשני צדי המתרס: "ויקם וילך, ויהונתן בא העיר" (שמ"א כ"א, א). יהונתן לא יכול היה לנטוש את מקומו לצד אביו. כיוון שכך, כך את גורלו עם גורל אביו, ותחת להיות משנה למלך דוד, נפל בקרב לצד אביו.²⁶

כיצד התייחס דוד לכך? האם הבין את רגשי לבו של יהונתן ואת עומק הדילמה הטרגית שבה היה נתון, או שמא ציפה ממנו להצטרף אליו? ואולי אף יותר מכך:

בשת בן שאול לאמר תנה את אשתי את מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים. וישלח איש בשת ויקחה מעם איש מעם פלטיאל בן לוש [ליש קרי]. וילך אתה אישה הלוך ובכה אחריה עד בקרים, ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב". תיאור בכיו של פלטי בן ליש מוכיח את חוסר ההגינות שבמעשה זה.

24. עיין **בדעת מקרא**, ט"ז, ג, הערה 21, המנסה להסביר בדוחק את ההיגיון מאחרי הטענה שמפיבשת ציפה ששיבו אותו למלכותו. ועדיין הדברים אינם מספיקים.

25. רמב"ן, בדיונו המפורסם בבראשית מ"ט, י, על היחס שבין "לא יסור שבט מיהודה" לבין מלכות שאול, מעלה אפשרות שלולא חטא שאול, היה זרעו "מולך על שבטי אמו על בנימין ואפרים ומנשה... או יהיה מלך תחת יד מלך יהודה". רמב"ן אמנם איננו מזכיר את דברי יהונתן, אך הם עולים בקנה אחד עם דבריו.

26. על היבט מורכב זה ביחסי דוד ויהונתן העמידני מורי ר"מ סבתו.

האם קיננה אי שם בתודעתו של דוד המחשבה שעל אף הצהרותיו של יהונתן, בכל זאת הוא מעוניין להישאר לצד אביו כדי לירש בבוא היום את מקומו? נראה לנו, שעובדת הישארותו של יהונתן לצד שאול אכן הטרידה את דוד. בכאב ובצער מקונן דוד: "שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו" (שמ"ב א', כג). האם לא עולה כאן מבין השיטין האמירה - לולא נשארתי, יהונתן, לצד אביך בחייו, לא היית מוצא את מותך אתו?

נוסיף ונציין: בתיאור מערכת היחסים בין דוד ויהונתן מופיע הפועל אה"ב רק בתיאור יחסו של יהונתן לדוד.²⁷ בשום מקום לא נאמר שדוד אהב את יהונתן, ואף בקינתו אומר דוד: "נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים" (שמ"ב א', כו). ברור שלדוד היו רגשות עמוקים כלפי יהונתן (שם: "נעמת לי מאד"), אך העדר הפועל אה"ב - מול ריבוי היקריותו אצל יהונתן - אומר דרשני, ודומה שהוא נובע מאותה אכזבה מסוימת שהייתה לדוד מכך שיהונתן לא הצטרף אליו בנדודיו.²⁸

לאור זאת, ייתכן שבשעה ששומע דוד שמפיבשת נשאר בירושלים ומצפה לקבל את המלכות, מתעוררת אצלו - אולי בתת-מודע - תחושת האכזבה והתסכול מהתנהגותו של יהונתן בעבר, בפעם הקודמת שדוד נאלץ לברוח למדבר יהודה. הוא מזהה דפוסי התנהגות מקבילים אצל האב והבן, והדבר מעבירו על דעתו. שוב אין הוא יכול לדון בדבר בכובד ראש ובאובייקטיביות, והוא ממהר להכריז: "הנה לך כל אשר למפיבשת!".

אולם בכך לא הסתיים הסיפור.

ד. "אתה וציבא תחלקו את השדה"

האפיזודה השלישית והאחרונה בפרשה, היא הקשה ביותר. עם סיומו של מרד אבשלום, ממהרים שבטי ישראל להחזיר את דוד מעבר הירדן לירושלים. בעיצומו של הסיפור, המשתרע על פני כל אורכו של פרק י"ט, נכנסת פרשה קצרה, המאחרת יותר לאירועים שבפרק:

27. ראה שמ"א י"ח, א, ג; כ', יז (שלוש פעמים בפסוק!).

28. דמיון מסוים יש בכך ליחסיו עם אחות יהונתן - מיכל בת שאול. גם עליה נאמר פעמיים במקרא שאהבה את דוד (שמ"א י"ח, כ, כח), ומן המפורסמות הוא שהיא האישה היחידה שעליה נאמר במקרא שאהבה איש. ברם, אף פעם לא נאמר שדוד אהב אותה; ויחסיו עמה אכן עלו על שרטון. ברור שביחס למיכל הדברים היו חריפים הרבה יותר, אך עם זאת התופעה הבסיסית קיימת בשני המקרים. ועיין עוד במאמרנו 'מערכת היחסים בין דוד ומיכל על רקע יחסי יעקב ורחל' (בהכנה).

ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו²⁹ ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס למן היום לכת המלך עד היום אשר בא בשלום. וְנָהִי כִּי בָא יְרוּשָׁלַם לְקִרְאֵת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה לֹא הִלַכְתָּ עִמִּי מִפִּיבֶשֶׁת (שמ"ב י"ט, כה-כו).

פרשה זו מתרחשת אפוא בירושלים, לאחר שדוד כבר שב לביתו. על סיבת הקדמת הפרשה לכאן נעמוד בהמשך. מכל מקום, דוד תוקף מיד את מפיבשת, ועל כך משיב לו מפיבשת בהתרגשות רבה:

וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ עֲבָדִי רַמְנִי כִּי אָמַר עֲבָדְךָ אֲחַבְּשָׁה לִי הַחֲמוֹר וְאָרְכַב עֲלָיָה וְאֵלֶּךְ אֶת הַמֶּלֶךְ כִּי פֶסַח עֲבָדְךָ. וַיִּרְגַל בְּעֲבָדְךָ אֶל אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ וְאֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ כִּמְלֹאֵךְ הָאֱלֹהִים וַעֲשֵׂה הַטוֹב בְּעֵינַיִךְ. כִּי לֹא הָיָה כָּל בַּיִת אָבִי כִּי אִם אֲנָשֵׁי מוֹת לֹאֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ וַתִּשֶׁת אֶת עֲבָדְךָ בְּאֶכְלֵי שֶׁלְחֻנְךָ וּמָה יֵשׁ לִי עוֹד צְדָקָה וְלִזְעַק עוֹד אֶל הַמֶּלֶךְ³⁰ (שם, כז-כט).

עם מי הצדק? עם מפיבשת, או עם ציבא? לקורא הפסוקים אין ספק: המקרא מאריך בתיאור מעשי מפיבשת, כדי להראות שהוא הסתכן ונהג במנהגי אבולות³¹ בזמן המרד. אין ספק שכך לא היה נוהג אדם היושב ומצפה ש"היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי". גם דבריו הנרגשים של מפיבשת מחזקים תחושה זו.

אולם דוד לא שת לבו לכל זאת: "ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דברך אמרת אתה וציבא תחלקו את השדה" (שמ"ב י"ט, ל). כאן כבר לא היה דוד בשעת מצוקה בברחו למדבר, אלא בשעת מנוחה בביתו. מדוע אפוא לא נכנס לעובי הקורה בסכסוך זה? נשוב ונטען: הכרעה זו של "יחלוקו", המהווה פתרון במקרה של ספק, לא נבעה כל כך מספק בהבנת המקרה של ציבא ומפיבשת. בהכרעה זו בא לידי ביטוי ספק אחר בחייו של דוד - ספק משמעותי הרבה יותר - לגבי יחסו של יהונתן אליו. מספק זה לא השתחרר דוד, והוא בחר ליישם אותו על גביו של מפיבשת האומלל. ויפה העיר אברבנאל, כי בתחילת הפרשייה מכונה מפיבשת "בן שאול" (פס' כה) - "יחסו הכתוב עליו לרמוז שדוד לא התנהג עמו בזה כבן יהונתן, אשר אהבת נפשו אהבו, כי אם כבן שאול". ולפי דרכנו נוסיף, שבכך רומז הכתוב שדוד כרך יחד את מפיבשת ואת אביו, עם שאול, ומכאן נבע יחסו לכל הפרשה.

29. נראים דברי רלב"ג, שהכוונה לטיפול בציפורני הרגליים, כמו "ועשתה את צפרניה" (דברים כ"א, יב).

30. עיין בדברי מ' גרסיאל בפירושו לפסוק זה (עולם התנ"ך [לעיל, הערה 21], עמ' 155), הקושר את הביטוי עם דברי שמואל בפרשת משפט המלך: "ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח... וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם" (שמ"א ח', יד-יח). במעשה לקיחת השדה ממפיבשת הגשים דוד את אשר הזהיר שמואל מפניו.

31. "ולא עשה שפמו" - בדומה למנהג המצורע: "ועל שפם יעטה" (ויקרא י"ג, מה), ועיין יחזקאל כ"ד, יז.

מעניין גם לעמוד על תגובתו של מפיבשת לפסק דינו של דוד: "ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו" (שמ"ב י"ט, לא). תגובה זו מזכירה, כמובן, את משפט שלמה (מל"א ג'). בשני המקרים אמור המלך לפסוק מי משני הצדדים דובר אמת. בשני המקרים מכריע המלך: "יחלוקו". בשני המקרים אחד מן המידיינים מביע את נכונותו לוותר על מה שקיבל - דברי מפיבשת הללו מזכירים את דברי האישה במשפט שלמה: "בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו" (מל"א ג', כו). אולם בעוד ששלמה בחכמתו הבין שמי שמוכן לוותר על הכול - הוא הצודק, נותר דוד בחוסר תגובה לדברי מפיבשת, ומשאיר את הכרעתו במקומה.

ה. "רחבעם וירבעם יחלקו את הממלכה"

חז"ל ביקרו קשות את החלטתו של דוד:

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שאמר דוד למפיבשת 'אתה וציבא תחלקו את השדה', יצתה בת קול ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. אמר רב יהודה אמר רב: אילמלי לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד, ולא עבדו ישראל עבודה זרה, ולא גלינו מארצנו (שבת נו ע"ב).

ביקורת זו מעוגנת היטב בפשוטו של מקרא. כאמור, פרשת מפיבשת קוטעת את סדר האירועים בפרק י"ט, שבמרכזם העימות שבין יהודה לשבטי ישראל על השבת המלך. עימות זה מהווה תפנית היסטורית במלכות דוד.

לאורך כל שנות מלכותו, מקפיד דוד על שאיפתו להיות המלך של 'כולם', והוא מטשטש את זהותו כבן שבט יהודה. מרגע הימשחו למלך על יהודה אין הוא מסתיר את רצונו להיות למלך על כל ישראל,³² והוא פועל לשם כך בכריתת הברית עם אבנר בן נר, שר הצבא שעורק ממחנה בית שאול, ובנישואיו המיוחדים עם מיכל בת שאול.³³ לאחר שנמשח על ידי כל ישראל, הוא מעתיק את מושבו מחברון - בירת

32. את פנייתו לאנשי יבש גלעד, שהזכרנו לעיל בהערה 12, הוא מסיים ב'רמז דק': "וגם אתי משחו בית יהודה למלך עליהם" (שמ"ב ב', ז).

33. פעמיים מבקש דוד את מיכל: בפעם הראשונה מאבנר - "ויאמר טוב, אני אכרת אתך ברית, אך דבר אחד אנכי שאל מאתך לאמר, לא תראה את פני כי אם לפני הביאך את מיכל בת שאול בבאך לראות את פני" (שמ"ב ג', יג); ומיד אחר כך מאיש בשת: "וישלח דוד מלאכים אל איש בשת בן שאול לאמר תנה את אשתי את מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים" (פס' יד). בבקשה מאבנר מודגשת עובדת היותה של מיכל "בת שאול", והדבר קשור לרצונו לבסס את מעמדו גם כיוורשו החוקי של שאול, ובכך להתקבל כמלך על ידי כל ישראל, דבר התואם את המהלך שאותו יזום אבנר - "להסב אליך את כל ישראל" (פס' יב). בבקשה השנייה הדגש הוא על עשיית הצדק: "אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים". בשתי הבקשות נעדר כל ממד של יחס אישי כלפי מיכל, ועיין לעיל הערה 28.

יהודה, לירושלים, שזהותה השבטית מטושטשת.³⁴ מתוך רשימת השרים המופקדים על המסים בישראל (דה"א כ"ז), מסתבר שלא היה לשבט יהודה מעמד מיוחד. דבר זה עמד בניגוד למדיניותו המוצהרת של שאול, שהזהיר את תומכיו מפני דוד:

וַיֹּאמֶר שְׂאוּל לַעֲבָדָיו הַנֹּצְבִים עָלָיו שְׁמְעוּ נָא בְּנֵי יְמִינִי גַם לְכַלְכֶּם יִתֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׂדוֹת וְקָרְמִים לְכַלְכֶּם יִשִּׁים שְׂרֵי אֲלָפִים וְשְׂרֵי מֵאוֹת (שמ"א כ"ב, ז).

וייתכן, שמדיניותו השוויונית של דוד הייתה אחת הסיבות שמרד אבשלום התחיל דווקא מחברון (שמ"ב ט"ו, י), תוך ניצול תחושת האכזבה של תושבי יהודה ממדיניות חוסר ההעדפה של דוד.

אולם לאחר מרד אבשלום שינה דוד לפתע את מדיניותו. לראשונה בחייו הוא נותן עדיפות לשבט יהודה על פני שאר השבטים. דווקא שבטי ישראל הם הראשונים שמחליטים שהגיע הזמן להשיב את המלך לירושלים ("ט, י-יא), אולם בשלב זה פונה דוד במפתיע לשבט יהודה:

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁלַח אֶל צְדוֹק וְאֶל אֲבִי־תָר הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר דַּבְּרוּ אֵל זִקְנֵי יְהוּדָה לֵאמֹר לָמָּה תִּהְיוּ אֲחֻרָנִים לְהָשִׁיב אֶת הַמֶּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ וְדַבֵּר כָּל יִשְׂרָאֵל בָּא אֶל הַמֶּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ. אַחִי אַתֶּם עֲצָמִי וּבָשָׂרִי אַתֶּם וְלָמָּה תִּהְיוּ אֲחֻרָנִים לְהָשִׁיב אֶת הַמֶּלֶךְ?³⁵ (פס' יב-ג).

פנייה זו, המדגישה את הזיקה המשפחתית שבין דוד לבין שבט יהודה, נענית, אך מעוררת מיד את חמתם של שבטי ישראל:

וַיַּעֲבֹר הַמֶּלֶךְ הַגִּלְגָּלָה... וְכָל עַם יְהוּדָה וַיַּעֲבְרוּ [הַעֲבִירוּ קְרִי] אֶת הַמֶּלֶךְ וְגַם חֲצִי עַם יִשְׂרָאֵל. וְהָנָה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֶל הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ אֶל הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ גָּנְבוֹד אַחִינוּ אִישׁ יְהוּדָה וַיַּעֲבְרוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וְאֶת בֵּיתוֹ אֶת הַיַּרְדֵּן וְכָל אַנְשֵׁי דָוִד עִמוֹ. וַיַּעַן כָּל אִישׁ יְהוּדָה עַל אִישׁ יִשְׂרָאֵל כִּי קָרוֹב הַמֶּלֶךְ אֵלָי וְלָמָּה זֶה תָּרָה לָךְ עַל הַדָּבָר הַזֶּה הָאֲכוֹל אֲכַלְנוּ מִן הַמֶּלֶךְ אִם נִשְׂאֵת נִשְׂא לָנוּ. וַיַּעַן אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶת אִישׁ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר עֲשׂוּ דוֹת לִי בַמֶּלֶךְ וְגַם בְּדָוִד אֲנִי מִמֶּךָ וּמַדּוּעַ הִקְלַתְנִי וְלֹא הָיָה דְבָרִי רָאוּשׁוֹן לִי לְהָשִׁיב אֶת מַלְכִי וַיִּקֶּשׁ דָּבָר אִישׁ יְהוּדָה מִדְּבַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל (פס' מא-מד).

יש לשים לב, שבין טענות אנשי יהודה נאמר גם "האכול אכלנו מן המלך, אם נשאת נשא לנו". אנשי יהודה טוענים שממילא הם לא קיבלו מעולם טובת הנאה כלשהי

34. ירושלים נמצאת על גבול יהודה ובנימין (ראה יהושע ט"ו, ח; י"ח, טז), אך שני השבטים ראו אותה כשלהם - השווה יהושע ט"ו, סג, עם שופטים א', כא!

35. גם מינויו התמוה של עמשא בן יתר, שר צבא אבשלום, לשר צבא במקום יואב בן צרויה, נעשה מתוך מגמה זו של פיוס אנשי יהודה: "ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה, כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב. ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד" (פס' יד-טו).

מדוד, וגם פנייתו של דוד עתה היא בעלת משמעות סמלית בלבד. אך למרות זאת העם מתקומם, וכך נפרצה הדרך לטרגדיה נוספת - מרד שבע בן בכרי.

מדוע שינה דוד מדרכו? ייתכן שדווקא לאור האמור לעיל ביחס למניעי המרד, סבר דוד שעליו לשנות את דרכו ולגבש לו תמיכה מקרב נאמניו ביהודה, תוך נתינת תחושה לאנשי יהודה שאכן יש להם מעמד בכיר על פני שבטי ישראל. דומה שהמציאות טפחה על פניו, וצעד זה הוביל, כאמור, למרד נוסף. הלקח ממרד אבשלום צריך היה להיות בתחום הרוחני - כפי שדוד עצמו התבטא (ט"ז, יא-יב), שהמרד הוא עונש בידי שמים (על חטא בת שבע). הלקח החברתי-מדיני שהפיק דוד, בטעות יסודו.

ברם, לאור האמור לעיל, ייתכן שיש להוסיף נקודה נוספת: כאמור, המקרא הקדים את פרשת מפיבשת לפרשת העימות בין יהודה וישראל. אפשר שבכך ביקש המקרא לרמוז ששתי הטעויות של דוד - בהעדפת שבט יהודה ובחלוקת השדה בין ציבא ומפיבשת - נובעות משורש אחד. ייתכן שמשעלתה 'טראומת יהונתן' אצל דוד, הוא איבד את אמונו בבית שאול ובתומכיו, וביקש לעצמו נאמנים מבין אחיו ובני שבטו. בצעד זה מעמיק דוד את הקרע שבין יהודה וישראל. ולכן כיוונו חז"ל, כשהצביעו על הקשר שבין שתי הפרשיות.

ביטוי מובהק לכך, נמצא בקסמת המרד שנשא שבע בן בכרי: "אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי איש לאהליו ישראל" (שמ"ב כ', א).³⁶ המרד אמנם נקטע באבו, אולם רשמיו נותרו מתחת לפני הקרקע. לימים, כשיעלה נס המרד שנית והפיצול שבין יהודה וישראל יהפוך לעובדה מוגמרת, ישובו שבטי ישראל וישלפו את אותה קסמה עצמה: "מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל" (מל"א י"ב, טז).

כך הפכה לה פרשה קצרה, שיסודה ברצון חיובי לגמול חסד, לאבן נגף, נדבך בחומה שנוצרה בין יהודה וישראל.³⁷

36. על הקשר שבין הדברים עמדו רבים; ראה, למשל, מ' גרסיאל, **עולם התנ"ך** (לעיל, הערה 21), עמ' 156.

37. לימים, מבטיח הנביא, יתוקן פגם זה - ודווקא על ידי דוד עצמו: "דבר אלהים כה אמר אדני אלהים הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו [חבריו קרי] ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידיו... ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה [יהיו קרי] עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד... **ועבדי דוד מלך עליהם** ורועה אחד יהיה לכלם..." (יחזקאל ל"ז, יט-כד).